

Tungenes fyr er ein god konsertarena, eit talrikt publikum møtte opp då Bjørn Eidsvåg heldt konsert i 2008.

Foto: Hå Gamle Prestegard.

Glimt frå fyrmuseum

EIRIK GURANDSRUD

Tungenes fyr er korkje størst eller først blant fyra i Norge. Fyret har heller ikkje noko særskild dramatisk historie å by på, medan det har kasta lys over innseglinga til Stavanger har det bare vore eit par forlis i området, utan tap av menneskeliv. Tungenes fyr har likevel fått eit nasjonalt museumsansvar, mykje takka vere nokre framsynte folk i Randaberg kommune, som såg eit stort publikumspotensiale i denne kulturskatten på nordspissen av Jæren.

Tungenes fyr blei tend første gong i 1828. Frå eit loftsvindaug i Tungevågen brente nokre talglys som leia fiskarar inn til Stavanger under sildefisket på vinteren. Hadde det ikkje vore for dette nokså smålåtne lyset, ville fiskarane levert fangsten andre stader. Det var dette byborgarane i Stavanger frykta då dei gjennom Stavanger Havnekommisjon kontakta Eivind Tunge i Tungevågen. Tunge hadde eit stort hus der det eine loftsvindauget vendte ut mot vågen, og han blei difor spurt om han kunne tenke seg å halde eit lys på loftet, mot å få løn som fyrvaktar. Såleis vart sonen Tore den første fyrvaktaren på Tungenes.

Talglysa blei etterkvart bytta ut med ei tranlampe. Byborgarane i Stavanger finansierte framleis fyrdrifta, men syntest det primitive fyret blei dyrt å drifte. I 1834 vurderte dei difor å leggje det ned, men enda opp med å la det brenne ein månad lenger i året. Fire år seinare søkte dei same byborgarane om å få overført fyrdriftsansvaret til staten. Avslaget blei grunngeve med at fyret ikkje hadde nasjonal nytteverdi. Stavanger var på denne tida ein by i stor vekst. Frå 1845 til 1860 steig folketalet frå 6 600 til 16 600 innbyggjarar. Dette førte naturlegvis til ei stor auke også i skipstrafikken rundt Tungenes til Stavanger. Tranlampa i loftsvindauget i Tungevågen blei snart ein nokså skjør sikring av sjøvegen. Stortinget vedtok difor i 1860 å byggje eit nytt fyr ytst på Tunge-neset. To år seinare blei det nye lyset tend. Fyret på Tungenes var framleis ganske beskjedent, men

i 1898 blei fyrbygningen utbetra med eit tårn og ei kraftigare fyrlyse. Fyrbygningen fikk dermed den forma den framleis har i dag. Anlegget var ferdig utbygd i 1959. Då hadde både ein fyrvaktar- og ein betjentbustad blitt reist, og fyrlyset hadde blitt elektrisk med ei endå kraftigare lyse. Det blei dessutan installert ein tåkelur av typen naufon på anlegget.

Fyret flyttar

I 1984 blei fyret slått, avbemannet og erstatta med ei lykt på skjeret Bragen utanfor neset. Nyare navigasjonsteknologi hadde gjort det gamle fyret overflødig. I oktober same år blei den siste fyrvaktaren intervjuet i Randaberg bygdeblad. Bjarne Mathisen uttrykte her ei von om at fyranlegget ikkje skulle bli ståande tomt i framtida. Artikkelen blir avslutta med eit forslag om framtidig bruk av fyret: "I familieboligene er det plass for kulturelle aktiviteter for befolkninga i området. Fyrbygningen kunne kanskje igjen fyllas med gjenstander og materiell med tilknytning til fyrvesenets historie. Hvor en kunne vist besøkende og skoleklasser omkring. Et lite fyrmuseum? Ja, hvorfor ikke. Kanskje noe å tenke på for kommune og kulturstyret?"

Å gjere fyranlegget tilgjengeleg for publikum var for så vidt ikkje noko nytt for kommuneadministrasjonen. Kultursjefen hadde allereie ein avtale med fyrvaktar Mathisen om å setje opp gjerdekyvarar for turgåarar i området. Året etter nedlegginga etablerte kulturstyret eit utval som skulle greie ut

Fyranlegget på Tungenes fyr, nautofon til venstre.

Foto: Ove Tennfjord, Randaberg kommune.

framtidig bruk av fyret. Ein god dialog med eigaren Kystverket blei på same tid innleia. Overraskinga var difor stor då staten i 1987 planla å leggje fyret ut for sal med ein takst på 1,7 millionar kroner. Salsspørsmålet skapte sterke reaksjonar. Kystverket sitt distriktskontor i Haugesund gjekk inn for at Randaberg kommune skulle overta fyranlegget. Men Statens Eiendomsdirektorat kravde framleis ein million kroner for eigedommen. "Gi oss fyret" meldte Stavanger Aftenblad på leiarplass i oktober 1988: "For staten dreier det seg om lommerusk, for oss her i vest utgjør saken en nærkulturell edelsten." Det skulle drøye seks år før fyret formelt var kommunen sin eigeendom. Før den tid hadde Randaberg kommune fått leige fyranlegget, og utvikla eit populært publikumstilbod.

I første omgang blei det sett i gong ein fyrkafé i betjentboligen. Etter stor publikumstilstrømming blei det gjort ytterlegare investeringar i dette lokalet. Andre etasje blei i 1989 pussa opp for å bli utstillingslokale for jærmålaren Oskar Sørreime. Denne hadde donert ei stor malerisamling til Tungenes fyr. Same år blei tåkeluren sett i stand. Planane for publikumstilbodet på Tungenes blei etter kvart utvida til å gjelde heile Tungevågen. I 1990 opna eit Sjøbruksmuseum i eit tidlegare kyllinghus, ei utstilling utvikla av Jærmuseet. Sivilarkitekt Helge Schjeldrup blei på same tid engasjert av kommunen for å utvikle ein plan for den tidlegare fyrstasjonen. Desse planane gjekk utover sjølve fyret, både i tid og rom. I løpet av

fem år blei eit gammalt naust i vågen gjenreist og ein geil frå mellomalderen restaurert. Fyrbygningen blei innvendig ført tilbake til 1930-talet, og uthuset gjort om til utstillingslokale. Publikumstilbodet blei dessutan supplert med døgnoppe toalett, gangstiar og orienteringstavler. I 1994 fikk kommunen kjøpe fyret – for 200 000 kroner. Fire år seinare blei Tungenes fyr freda etter lov om kulturminne. Ei rekke utstillingar har vore vist på Tungenes, både kunst og utstillingar med tema frå sjøfart og navigasjon. Det fremste navigasjonsprosjektet på Tungenes sto klart i 2005, prøveprosjektet Navigare. Dette var ein nattseglass-installasjon på om lag 400 kvadratmeter som gav publikum eit levande inntrykk av navigasjon etter fyrlys og -lykter. Grunna kapasitets- og økonomiske omsyn valte Jærmuseet å avslutte dette prosjektet i 2009.

I løpet av 25 år har Tungenes utvikla seg til å bli eit kulturelt fyrtårn i lokalmiljøet og den fremste formidlaren av kulturopplevingar.

Eit nasjonalt fyrmuseum

Ideen om eit fyrmuseum var ikkje unik for krinsen rundt fyret på Tungenes. Aftenposten såg den 16. mai 1989 føre seg eit framtidig "Kappløp om å bli Norges fyrmuseum". Lindesnes kommune hadde begynt å arbeide for at deira fyr, og Norges første fyr, skulle få status som eit nasjonalt fyrmuseum. Desse planane blei støtta av fylkeskonservatoren i Vest-Agder. Samstundes jobba Randaberg kommune

for at Tungenes fyr skulle bli "et nasjonalt senter for dokumentasjon av fyrvesenets historie". Plasseringa i ein folkerik region skulle ifølgje dåverande kultursekretær Egil Larsen gi grunnlag for heilårsdrift av eit "kultursentrum på Tungenes, med fyrmuseet som selve kjernen."

Avdelingsdirektør i Kystdirektoratet, Svein Ording, uttrykte i same artikkel skepsis til eit nasjonalt fyrmuseum. Han tok til orde for å skape fleire mindre museum på dei gamle fyra, og viste til tilsvarende planer i ein statleg fyrplan som kom ut sju år tidlegare.

Frå midten av 1990-talet var det i periodar hyppig kontakt mellom dei ulike fyrmuseumsmiljøa, og tanken om eit nettverksmuseum vart fødd. Etter kvart blei det klart at det nasjonale fyrmuseet ikkje berre skulle dreie seg om fyr, men heile verksemdsområdet til Kystverket. Det var såleis tale om eit etatsmuseum på lik linje med Norsk Vegmuseum, Norsk Jernbanemuseum og Forsvarsmuseet. Det var ikkje berre på Tungenes og i Lindesnes ein arbeida med tema knytt til Kystverket si verksemd. I mange ulike miljø såg ein verdien av å ivareta og tilgjengeleggjere Kystverket sine mange installasjonar, og då særskild dei nedlagde fyra. Dalsfjord på Sunnmøre har vore ein sentral plass for rekruttering av folk til Kystverket sine arbeidslag, som har hatt ansvar for bygging og vedlikehald av fyr, lykter og merker langs heile norskekysten. I denne bygda har det foregått eit meir eller mindre systematisk fyrhistorisk arbeid

sidan 1981. Lofotmuseet i Kabelvåg har sidan stiftninga i 1976 opparbeida solid kompetanse på hamnevesenet sin aktivitet i Lofoten. Nettopp desse fire institusjonane skulle i fleire år framover arbeide for å få økonomisk støtte til eit etatsmuseum for Kystverket.

Lindesnes fyrmuseum, Dalsfjord fyrmuseum og Lofotmuseet

Lindesnes fyr blei oppretta i 1656 og er Norges eldste fyr. Det var i utgangspunktet eit kolblussfyr som berre brente i nokre månader, før det blei nedlagd. I 1725 blei to nye fyr sett opp i området, eitt på Lindesnes og eitt på Markø, fire kilometer nordvest for Lindesnes fyr. Dette blei gjort for å unngå forveksling med fyret på Skagen. Stasjonen på Markø blei lagt ned i 1844, medan kystfyret på Lindesnes etter kvart blei eit internasjonalt navigasjons-knutepunkt, som har blitt modernisert parallelt med utviklinga innan fyrteknologi. Lindesnes fyr blei freda i 1994, men ikkje avbemannet før i 2003.

Fyret blei eit populært besøksmål allereie i 1970-åra, i samband med at det blei lagt bilveg heilt fram til fyrområdet. I 2000 blei Lindesnes valt til Vest-Agder sin tusenårsstad, noko som innebar ei enda større satsing på publikumstilbodet. Fire år seinare opna ein fjellhall under fyret. Det nye publikumsbygget er eit flerbruksanlegg som rommar utstillingar, kafé, filmrom, møterom og konsertscene.

Lindesnes fyr.

Foto: Simen Lunøe Pihl, Lindesnes fyrmuseum.

Fyrmonumentet i Dalsfjord og avdelingsleiar for Dalsfjord fyrmuseum, Frode Pilskog.

Foto: Frode Pilskog, Sunnmøre Museum.

Dei norske fyrbyggarane blei i stor grad rekruttert frå Sunnmøre. Mange av desse kom frå Dalsfjord i Volda kommune. Sunnmøringane sto ikkje berre for bygging av fyr, men hadde og ansvar for bygging og vedlikehald av lykter og merker langs heile kysten. I Dalsfjord har det blitt lagt ned ein betydeleg innsats for å bevare og dokumentere denne historia. I 1993 blei Dalsfjord fyrmuseum oppretta med følgjande føremål: "dokumentasjon og formidling av den sosiale historia til dei som har vore med å bygge fyr, lykter, merker, fortøyingsfester og hamner langs heile kysten - heilt frå 1825". Museet består også av ei stor samling av teknisk utstyr og verktøy som har vore skifta ut i Kystverket.

Lofotmuseet er eit regionmuseum for Lofoten, stifta i 1976 og ligg i Storvågan ved Kalbelvåg. Hovudanlegget er væreiergarden frå fiskeværret Storvågan med hovudbygning, driftsbygningar, rorbuer og naust. Hovudoppgåva til museet er å dokumentere kystkulturhistoria og fisket i Lofoten. Museet dokumenterar óg hamnevesenet sin aktivitet i Lofoten og har spesiell kompetanse på hamneutbygging generelt i Norge.

Kystverket sitt etatsmuseum

Det syntes å vere ei brei semje i dei ulike museumskrinsane, i Kystverket og i Regjering og Stor-

Lofotmuseet med væreiergarden i Storvågan.

Foto: Thomas Røjmyr, Lofotmuseet.

ting om at eit eventuelt etatsmuseum for Kystverket burde organiserast etter ein nettverksmodell. Denne organisasjonsmodellen går igjen i perioden frå 1995 til 2005 i ulike rapportar om organiseringa av eit framtidig etatsmuseum. Dei same dokumenta

avslørar samstundes ei noko sprikande oppfatning om kva eit nettverkssamarbeid i praksis inneberer. Det blei tidvis teke til orde for at Lindesnes skulle ha eit fagleg, økonomisk og administrativt hovudansvar, medan dei andre avdelingane hovudsakeleg skulle

forvalte kvar sine geografiske og tematiske område. I andre samanhenger, som i ei innstilling frå ei arbeidsgruppe nedsett av Kystdirektoratet og Vest-Agder fylkeskommune frå 2000, blei nettverket presentert som eit samarbeid mellom fire likestilte partar, med Lindesnes i ei koordinerande rolle. Innan nettverket var det også ei usemje om ansvarsfordelinga mellom dei ulike avdelingane, utan at dette sette noko stoppar for det utrettelege arbeidet med å få løyst ut statlege driftsmidlar til eit framtidig etatsmuseum.

Både i den nemnde innstillinga frå 2000 og ein rapport frå 2005 forfatta av representantar frå Fiskeri- og Kystdepartementet, Vest-Agder fylkeskommune og Kystdirektoratet, kom det fram forslag om at driftsutgiftene til eit etatsmuseum for Kystverket skulle delast mellom sentral og lokal forvaltning. Staten skulle etter denne planen dekke 60 prosent av drifta, medan dei einskilde vertskommunane/ -fylka skulle bidra med dei resterande 40. I desse dokumenta blir staten sin del stipulert til å vere fire til fem millionar kroner (4,2 mill. i 2001, 5,4 mill. i 2005). Fiskeridepartementet oppretta i same periode ein budsjettpost med prosjektmidlar til kystkulturtiltak. Prosjektplanane i museumsnettverket blei difor følgd opp med ei rekke turar til Oslo, for å få folkevalde representantar i tale. Desse turane – og påfølgjande søknadar – gav nok ei viss utteljing, men ikkje nok. I september 2003 fekk "Arbeidsgruppa for Norsk Fyrmuseum" tildelt 200 000 kroner frå Fiskeridepartementet. 150 000 kroner var øyremerkte registrering

av samlinga ved Dalsfjord fyrmuseum, medan dei resterande 50 000 skulle dekke reiseutgifter for arbeidsgruppa. I mai året etter fekk nettverket nye 600 000 kroner frå Fiskeridepartementet, der 100 000 skulle nyttast til drift av museumsnettverket, medan resten var til bruk i konkrete prosjekt ved dei ulike avdelingane.

I hamn

Arbeidet med å sikre statleg støtte til eit etatsmuseum gav ikkje store resultat etter den siste bevillinga i 2004. Manglande driftsmidlar gjorde at det dåverande fyrmuseumsnettverket stort sett var drive på frivillig basis. Det breidde seg etter kvart ein frustrasjon i nettverket. Utover i 2007 var det i nokre krinsar tale om å legge ned heile verksemda. Motivasjonen var i ferd med å forsvinne etter dryge ti år med ganske mager økonomisk utteljing.

Den 5. oktober 2007 sendte regjeringa ut ei pressemelding med følgjande overskrift: "Etatsmuseum for Kystverket blir etablert i 2008". I første omgang blei det løyvd tre millionar statlege kroner i 2008, som skulle aukast til det dobbelte frå og med 2009. Den statlege finansieringa var såleis på plass. For Tungenes sin del føresette lokal/regional finansiering ei konsolidering med Jærmuseet. Dette galdt og Dalsfjord fyrmuseum, som gjekk inn i Sunnmøre Museum. Lofotmuseet var på dette tidspunktet allereie ein del av den regionale konsolideringa Museum Nord. Kystverket sitt etatsmuseum – Kyst-

verkmusea – besto dermed av følgjande partar: Lindesnes fyrmuseum, Jærmuseet ved Tungenes fyr, Sunnmøre Museum ved Dalsfjord fyrmuseum og Museum Nord ved Lofotmuseet.

Ganske tøffe forhandlingar følgde i 2008, det galdt å få klargjort organisasjonsmodellen. Det blei semje om at Lindesnes skulle vere sentralledd og koordinator for etatsmuseet, men alle avdelingane skulle inngå direkte avtaler med Kystverket. Eit tidlegare forslag om at alle dei statlege driftsmidla skulle kanaliserast gjennom Lindesnes, noko som innebar at Lindesnes var kontaktleddet mellom etatsmuseet og den sentrale forvaltninga, blei dermed omgjort. Bakgrunnen for dette forslaget var nok at Lindesnes i utgangspunktet var den største avdelinga, både med omsyn til organisasjon og besøkstal. Men dei store regionale museums-konsolideringane Jærmuseet, Sunnmøre Museum og Museum Nord bidrog til ei tyngdeforskyving i organisasjonen.

Tidavar innefor feiring. Den 8. september 2008 kom dåverande kyst- og fiskeriminister Helga Pedersen til Lindesnes fyr. Saman med Kystdirektør Kirsti Slotsvik og andre prominente gjestar markerte ministeren den offisielle etableringa av Kystverket sitt etatsmuseum – Kystverkmusea.

Farvegen vidare

I løpet av 2009 blei fire personar tilsett med fagansvar for kvar sin avdeling i Kystverkmusea. Museum Nord tilsette historikaren Kristine Moltu,

Dåverande Kyst- og fiskeriminister Helga Pedersen ved Lindesnes fyr den 8. september 2008.

Foto: Gro Kibsgaard-Petersen, Kystverket.

arkeologen Frode Pilskog blei tilsett ved Sunnmøre Museum, etnologen Simen Lunøe Pihl fekk jobben ved Lindesnes fyrmuseum medan historikaren Eirik

Gurandsrud blei tilsett i Jærmuseet. Me skal bidra til dokumentasjon, bevaring, forskning og formidling innan heile Kystverket sitt verksemdsområde.

Saman med dei respektive direktørane sette dei nye museumstilsette i gong med store prosjekt for mellom anna å markere Kulturminneåret 2009, og å samstundes marknadsføre det nye etatsmuseet.

Samling for Kystverkmusea i Randaberg april 2009. F.v. Eirik Gurandsrud (Jærmuseet), Frode Pilskog (Sunnmøre Museum), Knut Baar Kristoffersen (Kystverket), Målfrid Snørteland (Jærmuseet), Ivar Gunnar Braaten (Sunnmøre Museum), Kristine Moltu (Museum Nord), Jo van der Eynden (Lindesnes fyrmuseum), Pål Christensen (Museum Nord).

Foto: Ove Tennfjord, Randaberg kommune.

M/S Gamle Oksøy i losbyen Tananger i samband med Maritim festdag den 22. mai.

Foto: Inger Smidt Olsen, Jærmuseet.

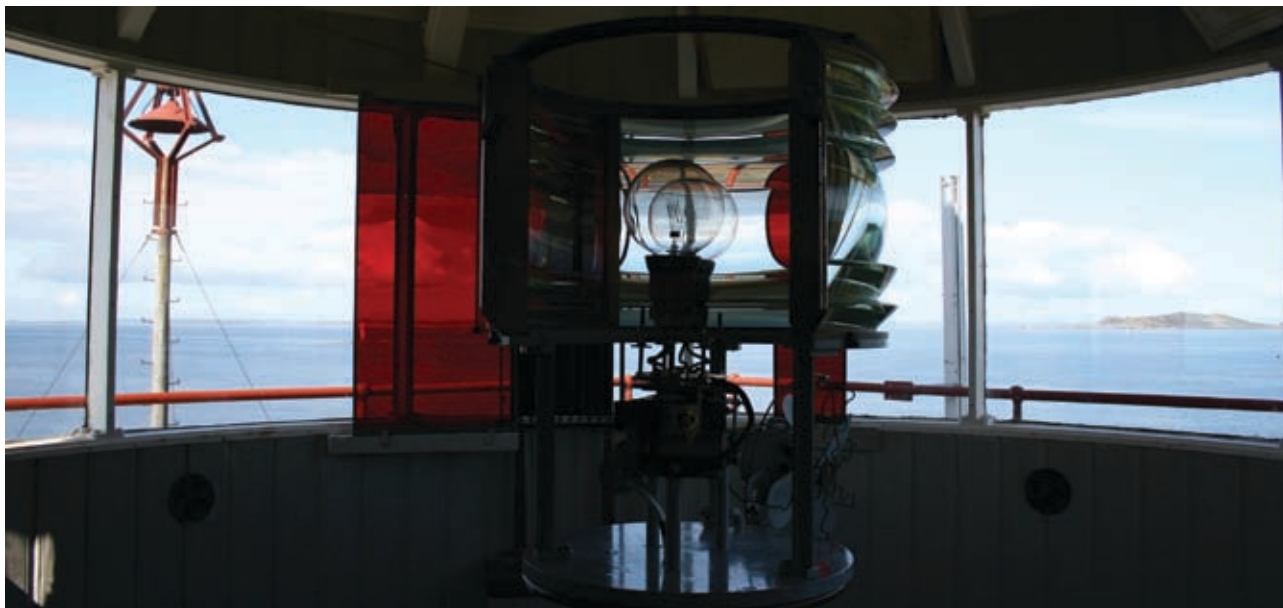
Frå opninga av Maritim festdag i Ålesund den 28. mai. Elevar frå Dalsfjorden skule syng om bord på M/S Gamle Oksøy.

Foto: Simen Lunøe Pihl, Lindesnes fyrmuseum.

I samband med Kulturminneåret 2009 sendte Kystverket den tidlegare fyrforsyningskipet M/S Gamle Oksøy på tokt langs heile norskekysten frå Oslo til Kirkenes. Kystverkmusea sto for den praktiske organiseringa av toktet. Skipet blei ført av mellom anna pensjonistar frå Kystverket sitt arbeidslag. På kvar stopp fekk publikum eit levande innblikk i livet til båten og mannskapet. Skipet var også lasta med eit planetarium der Ivar Reed Nakken frå Jærmuseet underheldt og underviste mellom anna om navigasjonshistorie. Her er Gamle Oksøy på veg inn til Svolvær i samband med Kystens Dag den 8. – 9. juni.

Foto: Thomas Røymyr, Lofotmuseet.

Utsikt frå fyrtårnet på Tungenes.

Foto: Torgeir Nes, Randaberg kommune.

Kystverkmusea er kanskje i hamn, men ikkje ankra og fortøydd. Farvegen vidare består av fagleg utvikling og oppbygging av nye museumsanlegg. På Tungenes skal det i framtida utviklast eit maritimt vitensenter, der los og trafikkentraltenesta (VTS - Vessel Traffic Services, sjøtrafikkovervåking m.m) vil få eit spesielt fokus.

Me kan no stake ut ein ny kurs for fyret, takka vere dei gode kreftene i Randaberg kommune som har lagt ned ein formidabel innsats for å gjere anlegget tilgjengeleg for publikum. Utan framsynte

kultursjefar, dyktige hjelparar og ivrige frivillige ville Tungenes fyr snarare vore eit taust tidsvitne, enn eit levande kulturelt fyrtårn.

Kjelder

Bakkevig, Erik. 2008. *Skipsforlis rundt Jæren*. Haugesund Bok & Offset as, Haugesund.

Bjørkhaug, Birger, Poulsson, Svein. 1986. *Norges fyr – Fra svenskegrensen til Stad*. Grøndahl & Søn Forlag A.s., Oslo .

Erstrand, Bjørn Arild Hansen for Stiftelsen Lindesnes fyr: *Nasjonalt fyrmuseum på Lindesnes Kystverkets etatsmuseum*. Foreløpig versjon, august 1997.

Fyrglimt nummer 3-4, desember 2000.

Kobro, Thomas, van der Eynden, Jo, Kristoffersen, Knut Baar, Sogstad, IngerLise. 2005. *Rapport fra arbeidsgruppen for etablering av etatsmuseum for Kystverket*. Oslo .

Kystverket. 2009. *Kystverkets Landsverneplan for maritim infrastruktur, utkast*. Kystverket, Ålesund .

Lindanger, Birger. 1993. *Neset og havet: saga om Tungeneset*. Bryne Offset, Stavanger.

Lindanger, Birger. 2004. *Tungenes fyr – eit fyr å navigera etter?*. Bryne Offset, Stavanger.

van der Eynden, Jo. 2009. *Etatsmuseet for Kystverket er endelig blitt en realitet*. Frå Lindanger, Birger (red.): *Kystens veivisere 1 (2008-2009)*. Bryne Stavanger Offset AS, Bryne.

Viken, Kjell, Lillestøl, Sverre. 1998. *Fyrmuseet i Dalsfjord*. Dalsfjord.

Diverse referat og notat frå Fyrmuseumsnettverket (Fyrmuseenes nettverk, Norsk Fyrmuseum og liknande) og Kysteverkmusea i stor grad ført i pennen av Jo van der Eynden. Saksframlegg og notat forfatta av Egil Larsen.

Kopi av brev frå Det Kongelige Fiskeridepartement 16.09.03, 11.05.04.

Aviser

Aftenposten 16.05.89

Randaberg Bygdeblad nr. 10 1984, nr 6 og 7 1987

Stavanger Aftenblad 08.09.87, 05.10.88, 18.04.89

Nettsteder

www.kystverket.no

www.lindesnesfyr.no

www.museumnord.no

www.sunnmore.museum.no

www.stortinget.no

Munnlege kjelder

Egil Larsen

Birger Lindanger